Mondros Mütarekesi'nin İmzalanma Süreci

Öğr. Gör. Dr. Neslihan Bolat Bozaslan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3345-356X>

Gaziantep Üniversitesi, Rektörlük, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Gaziantep – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 24.01.2020

Kabul: 21.03.2020

On-line Yayın: 25.03.2020

Anahtar Kelimeler

Mondros Mütarekesi

General Townshend

Birinci Dünya Savaşı

Sultan Vahidettin

Ahmet İzzet Paşa

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.41474>

Öz

Birinci Dünya Savaşı'nın beklenenden uzun sürmesi Osmanlı Devleti'ni ekonomik, siyasi, askeri ve toplumsal açıdan zor duruma düşürmüştür. Savaşın son yılı İttihat ve Terakki Hükümeti istifa etmiş, üstelik Talat Paşa, Cemal Paşa, Enver Paşa gibi önemli isimler yurtdışına kaçmıştır. Cephelerde Osmanlı askerlerinin mevcutları iyice erimştir. Bununla birlikte Irak, Suriye cephelerinde olduğu gibi cephelerden yenilgi haberleri artmaya başlamıştır. Bir yanda enflasyonist hareketler artarken diğer yanda toplumsal hayatta değişimler ve dönüşümler yaşanmıştır. Yaşanan bu sorunlar nedeniyle Osmanlı Devleti savaşı sona erdirmek için çareler aramaya başlamıştır. Başlangıç itibarıyla doğrudan barış görüşmelerine başlamak yerine bunu tarafsız devletler aracılığı ile yapmak istemiştir. Bu amaçla öncelikle İspanya aracılığı ile Amerika'yla görüşmeler yapmıştır. Amerika'dan beklenen cevap gecikince doğrudan İtilaf Devletleri'yle Fransa ve İngiltere ile temaslarda bulunmuştur. Uzun süren temaslarda neticesinde Osmanlı Devleti'nin neredeyse umudunu kaybetmeye başladığı bir dönemde General Townshend'in yardımları neticesinde İngiltere ile barış görüşmelerine başlanmıştır. Fakat Mütareke görüşmelerine başlanması öncesi ve sonrasında Osmanlı Devleti'nde ciddi siyasi krizlere neden olmuştur. Özellikle barış görüşmelerine kimin gideceği hususunda tartışmalar yaşanmıştır. Ahmet İzzet Paşa, Nureddin Paşa, Erkan-ı Harbiye Reisi Sadullah ve Hariciye müsteşarı Reşat Hikmet Bey'i göndermek istediğini söylemiştir. Fakat Padişah, asker göndermenin doğru olmayacağını, birbirinin kanını dökmüş kimselerin barış yapma konusunda başarısız olacağı gerekçesi ile bu isimlerin gönderilmemesini belirtmiştir. Padişah, Damat Ferit Paşa'nın gitmesini önerirken Sadrazam Ahmet İzzet Paşa bu isme kesinlikle karşı çıkmıştır. Damat Ferit Paşa'nın gönderilmesini meclis de istememiştir. Meclis birinci murahhas olarak Bahriye Nazırı Rauf Bey'in gönderilmesini istemiştir. Meclisin ve Ahmet İzzet Paşa'nın desteği ile görüşmelere Rauf Bey gitmiştir. Bu çalışmada arşiv belgeleri, dönemin gazeteleri ve daha çok hatıratlar incelenerek Osmanlı Devleti'nin barış arayışları ve Mondros Mütarekesi'nin imzalanma sürecinde Osmanlı Devleti'nde yaşanan siyasi sorunlar incelenmiştir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Bolat Bozaslan, N. (2020). Mondros Mütarekesi'nin İmzalanma Süreci. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Year: 13, Number: 79, Spring, p. 497-507.

The Signing Process of the Mondros Armistice

Lect. Dr. Neslihan Bolat Bozaslan

Gaziantep University, Rectorate, Department of Ataturk Principles and History of Turkish Revolution ,
Gaziantep – TURKEY

Article History

Submitted: 24.01.2020

Accepted: 21.03.2020

Published Online: 25.03.2020

Key Words

Mondros Ceasefire

General Townshend

First World War

Sultan Vahidettin

Ahmet İzzet Pasha

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.41474>

Abstract

The fact that the First World War lasted longer than expected made the Ottoman State economically, politically, militarily and socially difficult. The Union and Progress Government resigned in the last year of the war, and important names such as Talat Pasha, Cemal Pasha and Enver Pasha fled abroad. The presence of Ottoman soldiers on the fronts has been reduced. Nevertheless, as with the Syrian fronts, defeat news started to increase from the fronts. On the one hand, while inflationary movements increased, on the other hand, changes and transformations occurred in social life. Due to these problems, the Ottoman Empire started to look for remedies to end the war. He initially wanted to do this through his allies, rather than directly start peace talks. For this purpose, he made negotiations with America first through Spain and then made contacts with France and England. As a result of the prolonged contacts, peace negotiations with England started as a result of the aid of General Townshend in a period when the Ottoman Empire almost started to lose hope. However, before and after the Armistice negotiations started, it caused serious political crises in the Ottoman State. There have been discussions especially about who will go to peace talks. He said that he wanted to send Ahmet Izzet Pasha, Nureddin Pasha, Erkan-i Harbiye Chief Sadullah and Undersecretary Reşat Hikmet Bey. However, the Sultan stated that sending soldiers would not be correct, and that those who shed each other's blood would fail to make peace, not to send these names. While the Sultan suggested that Damat Ferit Pasha go, Grand Vizier Ahmet Izzet Pasha absolutely opposed this name. The Assembly did not want Damat Ferit Pasha to be sent either. The Assembly requested that the Minister of the Navy, Rauf Bey, be sent as the first executive director. Rauf Bey went to the negotiations with the support of the Assembly and Ahmet Izzet Pasha. In this study, archival documents, newspapers of the period and more memoirs were examined and the political problems in the Ottoman State during the Ottoman Empire's search for peace and the signing of the Mondros Armistice were examined.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girişi, iç politikada başta savaşa giriş süreci olmak üzere birçok tartışmayı da başlatmıştı. Çünkü bu konuda hükümet üyeleri dahi farklı düşüncelere sahipti. Savaş için gerekli hazırlıklar tam olarak yapılmış mıydı? Ordu savaşa hazır mıydı? Zira Balkan Savaşları çok acı bir şekilde neticelenmişti. Bunun en önemli sebeplerinden biri de yeterince hazırlanmadan savaşa girilmiş olmasıydı. Ancak Almanya ile ittifak yaparak savaşa girilmiş olması endişeleri biraz da olsa azaltıyordu (Talat Paşa, 2007: 31).

Ordunun idaresi kendisine bırakılmış olan Liman Von Sanders'e göre; Türklerin seferberliği 1914 yılında –Balkan Harbi'nin aksine- önemli sıkıntılar olmaksızın tamamlandı (Sanders, 2010: 39). İsmet Paşa da aynı görüşteydi. Ona göre; Osmanlı devleti I. Dünya Savaşına son derece iyi hazırlanmıştı. Öncelikle orduda iyileştirme yapılmıştı. Balkan harbinden sonra ordudaki yaşlı subaylar emekli edilmiş, ordu komuta kademesi gençleştirilmişti. Seferberlik ilan edildiğinde halk da şevkle orduya katılmıştı. Ayrıca nakil vasıtaları hususunda da durum oldukça iyiydi. Her çeşit hayvan ve her çeşit araba seyyar orduyu teşkil için verilmişti (İnönü, 2006: 92). Cemal Paşa açısından da ordunun hazır olması konusunda bir endişe yoktu. Ordu hazırды ve kumandanlarının emrecekleri yöne hareket edebilecek düzenli bir hale gelmişlerdi (Cemal Paşa, 2001: 155).

Kazım Karabekir Paşa ise Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi ve savaş hazırlıkları ile alakalı olarak diğerlerinden farklı düşünüyordu. Ordunun Balkan Harbi'ne göre daha iyi olduğunu düşünmekle birlikte savaş yükünü kaldırmakta zorlanacağını düşünüyordu. Ona göre; Cihan Harbi başladığında yeni Osmanlı ordusu henüz sekiz aylık bir kalkınma devresindeydi. Hâlbuki milletler arası vaziyet bu zayıf orduya pek ağır vazifeler yüklüyordu. Mali ve ekonomik güçlükler içinde olan Türk milleti bu yeni emekleyen ordusu için yine her fedakârlığa katlanacaktı (Karabekir, 2011: 129).

Bütün bu tartışmalar devam ederken Almanya'nın ilk başarıları, daha sonra Hindenburg'un Mazur gölleri çevresindeki başarısı, Çanakkale ve Kutü'l-Amare zaferleri savaşı çok popüler bir hale getirmişti. Savaş aleyhine oy verenler artık vaziyetten memnundular. Padişah, veliaht Mehmet Vahideddin, Ayan ve Mebusan Meclisi üyeleri, subaylar, memurlar ve halk, ülkenin kurtarılmış olduğunu düşünüyorlardı. Ancak savaşın dört yıl süreceğine kimse ihtimal vermemişti. Savaşın birinci ve ikinci yılı bütün külfetler memnunlukla karşılanmaktaydı, halk canını ve malını severek veriyordu (Talat Paşa, 2007: 31). Liman Paşa cihat ilan edilmesi ve halkın desteğini şöyle anlatıyordu:

"Türk Hükümeti tarafından Kasım ayının ortalarına doğru cihat ilan edildi. Türk nezareti o zamanlar, bu hareketin bütün dünya Müslümanları üzerinde muazzam bir etkisi olacağına inanıyordu. Fakat çok yanlışlardı. Çok dindar olan Anadolu halkı için cihada gerek yoktu; onlar, cihat olmadan da padişahları için kahramanca ve düşünmeksizin ölüme giderlerdi" (Sanders, 2010: 54-55).

Savaşın ilk iki yılı her şey yolunda gibi görünmekteydi. Ancak savaşın üçüncü ve dördüncü yılında istek ve heyecan azalmaya başlamıştır. 1918 yılına girerken Osmanlı Devleti Kafkas, Irak, Suriye, Filistin ve Batı cephesinde savaşıyordu. Savaşın başındaki mevcudu oldukça erimişti. Elde kalan birliklerden yeni ordular teşkil edilmekteydi. Örneğin 28 Mayıs 1918 tarihinde 18'inci Kolordu lâğvedilmiş ve Halep'te 24'üncü Kolordu kurulmuştu. 6'ncı Ordu karargâhı Şark Orduları Grubunu kurmak üzere Musul'a geçmişti. 4'üncü Kolordu da 3'üncü Ordudan ayrılıp 8'inci Ordu emrine verilmişti. Ekim ortalarına doğru 3'üncü Ordu Sivas'tan İstanbul'a alınırken yerine bu bölgede 9'uncu Ordu kurulmuştu. 4'üncü Ordu lâğvedilerek 2'nci Ordu birlikleriyle birlikte 7'nci Ordu güçlendirilmişti (Kasalak, 1998: 67-68).

Savaşla birlikte sosyal yapıda da değişiklikler olmuştu. Avrupa cephelerindeki sürekli bozgunlar, ordularımızın Bağdat, Filistin ve Erzurum'dan çekilmeleri oradaki yerleşik halkın Anadolu'ya kaçmasına neden olmuştu. Bununla birlikte savaşın beklenenden uzun sürmesi, ekonomide yaşanan sorunlar sosyal dokuyu ve beraberinde değerleri de değiştirmişti. Asayiş bozulmuş, fuhuş

artmış, keyif verici madde kullanımı yaygın hale gelmişti (Özer, 2003: 248). Öte yandan tarımda çalışan nüfusun azalmış olmasıyla gıda maddelerinde baş gösteren kıtlık hem kıtalarda hem de cephe gerisinde yapılan bazı suiistimaller halk arasında gittikçe hoşnutsuzluğa neden olmaya başlamıştı. Osmanlı ekonomisi yabancıların kontrolündeydi. Bu durumda Osmanlı Devleti ekonomiye müdahale etme kararı aldı. Bizzat İttihat Terakki'nin eliyle milli iktisat politikası takip edildi. Ziya Gökalp "İktisadî Vatan Perverlik" konulu bir makale yazarak milli ekonominin öneminden bahsetmişti (Kasalak, 1998: 71). Bütün bu olumsuzluklara rağmen savaşın tamamen kaybedileceği düşünülmemekle birlikte, savaş bitinceye kadar Türk toprağının tahrip olunacağı ve Türk milletinin, yani ülkenin asıl nüfusunun ağır yoksulluklarla karşı karşıya kalacağı endişesi herkes üzerinde feci bir etki bırakmaya başlamıştı (Talat Paşa, 2007: 32). Bir an evvel barış yapılması beklentisi artıyordu.

Barış Arayışları

Birinci Dünya Savaşı'nın beklenenden uzun sürmesi ekonomik, askeri, siyasi ve sosyal sorunları da beraberinde getirmişti. Çalışan iş gücünün askere alınması, üretimi durma noktasına getirdiğinden ekonomik sıkıntılar ve bağlı olarak sosyal sorunlar ortaya çıkmıştı. Enflasyonun artması temel gıda maddelerinin teminini zorlaştırdığı için ülkelerin iç işlerinde karışıklıklar meydana gelmişti. Bu durum iktidarların gücünü kaybetmesine neden olmaktaydı (BOA. HR. MA, 1229/103). Bir yandan savaşlar devam ederken diğer yanda barış girişimleri başlamıştı. Bu arada uzun süredir değerli yalnızlık politikasını sürdüren ABD, 1913 yılında başkan seçilen Wilson ile yeniden dünya siyasetine dönmeye hazırlanmaktaydı. Bu bağlamda Wilson 1916 yılında İsviçre cumhurbaşkanı ile birlikte savaşa katılan ülkelere barış konferansı düzenlenmesi için davette bulunmuştu (Tasvir-i Efkâr, 28 Kasım 1916). Yine aynı tarihlerde Papa da kardinallerle yaptığı Noel yemeğinde barış beklentisi içinde olduğunu dile getiriyordu. Barış beklentilerini temenni ile sınırlı bırakmayan Papa15. Benedictus, özellikle Katolik ülkelere barış çağrısı yapmıştı (BOA. HR. SYS, 2298/5/118-119). Ayrıca Wilson ilkleri çerçevesinde de barış çağrısında bulunmuştu (Tasvir-i Efkâr, 28 Ağustos 1917).

İngiltere dışişleri bakanı Balfour 16 Mayıs 1918 tarihinde sağlam temellere dayanan barış teklifine İngiltere'nin karşı çıkmayacağı açıklamasını yapmıştı (Bayur, 1991: 671). Savaş özellikle İttifak devletlerini etkilemişti. Askerin iase, silah ve mühimmat ihtiyacını karşılayamayan ve müttefikleri Almanya ve Avusturya'dan yardım alamayan Bulgaristan, savaşa devam edemeyeceği gerekçesiyle (BOA. HR. SYS, 2293/8-6) Balkan devletlerinin engellemelerine rağmen itilaf devletlerine barış teklifinde bulunmuştur (BOA. HR. SYS, 2113/18-12). Avusturya- Macaristan ise 1917 yılından itibaren barış arayışları içine girmiştir (Vakit, 21 Mart 1918). Osmanlı Devleti de 1917 yılında İtilaf grubunda yer alan ülkelere barış teklifinde bulunmuştur (Tasvir-i Efkâr, 3 Aralık 1917). Fakat İtilaf Devletleri *ayaklar altına alınan hak ve hürriyetlerinin telafi ve tamir olunmadıkça, milliyet esasları ile küçük devletlerin serbest-i mevcutları hakkında teminat almadıkça sulh ve selametten emin olmadıkça barış görüşmeleri yapılamaz* şeklinde cevap vermişlerdir (Tasvir-i Efkâr, 7 Aralık 1917). Almanya ise Osmanlı- Alman ittifakına vurgu yaparak Osmanlı Devleti'nin barış tesis edilmesi teklifini geçiştirmiştir (Tasvir-i Efkâr, 5 Aralık 1917). Fakat 1918 yılına gelindiğinde savaşarak bir sonuç alınamayacağı anlaşılmış, diplomasinin tercih edilmesi fikri genel kabul görmeye başlamıştı (Bayur, 1991: 675).

Öte yandan Birinci Dünya Savaşı'nın dördüncü yılına gelindiğinde Osmanlı Padişahı Sultan V. Mehmet Reşat vefat etmişti (Göztepe, 1994: 19). Yerine Veliâhd Vahideddin, VI. Mehmet Vahideddin olarak Osmanlı tahtına geçmişti (BOA. HR. MA, 1229/77). Yeni Sultan Vahideddin hükümeti kurma görevini Talat Paşa'ya vermişti (Takvim-i Vekayi, 9 Temmuz 1918). Fakat yayınladığı bildiri ile İttihatçılara çok güvenmediğini belli etmiştir. 9 Temmuz Salı günü Takvim-i Vekayi'de yayınlanan bildiride özetle şunlardan söz edilmektedir;

1. İslâmın gerçek gelenek ve görenekleriyle Osmanlı vakar ve onurunun korunmasına özen gösterilmesi.
2. Adaletin dağıtımında ve kurulmasında çabaların artırılması.

3. Pahalılık yüzünden halkın çektiği sıkıntıyı gidermek için etkili tedbirlerin ivedilikle alınması.
4. Üretimin artırılması için gerekenin yapılması.
5. Siyasî suçlardan tutuklu veya sürgünde olanların affı.
6. Adi suçlardan tutukluluk süresinin üçte ikisini doldurmuş olanların salıverilmesi.
7. Savaş bölgeleri dışındaki yerlerde sıkıyönetime dayanan davranışlardan vazgeçilmesi ve o bölgelerde ceza işlerinin mahkemelere gördürülmesi.
8. Genel hukukla ilgili olup yasama gücünün onayına bağlı bulunan kararnamelerin ve maliye işleriyle ilgili kararların, toplanır toplanmaz yasama kuruluna sunulması.
9. Devletin hizmetinde olan memur ve hizmetlilerin kanuna uygun nitelikte bulunan doğru ve namuslu kişilerden seçilmesi.
10. Yasal nedenler bulunmadıkça memurların işten çıkarılmaması ve değiştirilmemesi. (Kasalak, 1998: 64).

Talat Paşa, Padişah'ın bu tutumu karşısında sessiz kaldığı iddiası ile İttihat ve Terakki yönetimi tarafından eleştirilmişti. Bu eleştirilere Talat Paşa "İsterseniz istifa edebilirim" şeklinde karşılık vermişti. Eylül ayına gelindiğinde Dâhiliye Nazırı İsmail Canbulat Bey istifa etmiş bu görevi yeniden Talat Paşa üstlenmişti. Öte yandan cephelerden de sık sık kötü haberler gelmekteydi (Kasalak, 1998: 66). Sadrazam Talat Paşa, ümitsiz günlerde son bir nabız yoklaması için Berlin'e kadar gitmişti. Orada hiçbir ümit ışığı görememiş, Almanya'yı kendi derdine düşmüş vaziyette görmüştü. Talat Paşa dönüştü Bulgaristan'ın da teslim olduğunu öğrenince çok üzülmüştü (Aydemir, 2006: 453).

Zira Bulgaristan'ın yenilmesi, Almanya'nın Fransa karşısında geri çekilmesi, Avusturya'nın mütareke müzakerelerine girişmesi, Romanya içlerinde Almanların kendini güçsüz hissetmeye başlaması savaş için düşündürücü olmaya başlamıştı (İnal, 1982: 1986). Avrupa ve Filistin cephelerinin çökmesi (15 ve 19 Eylül 1918), Osmanlı Devleti'nde savaşın bitirilmesi gerektiği düşüncesini etkin kılıyordu. Aynı şekilde Osmanlı Devleti ile ittifak yapan diğer devletler de savaşın bitirilmesini istiyordu. Buradan hareketle Osmanlı Devleti, Berlin Büyük Elçisi Rifat Paşa'yı müttefikleri durumu birlikte müzakere etmeleri yönünde ikna etmesi için görevlendirmişti. Alman hükümeti, Başkan Woodrow Wilson¹'un, öne sürmüş olduğu 14 noktaya dayanarak barış istemek hususundaki teklifi, özellikle 12. maddenin² Osmanlı Devleti'ne uygun olması nedeniyle iyi karşılamıştı. Padişah Vahideddin de Wilson ilkelerinin savaşı bitireceğine inanıyordu (Vakit, 11 Ekim 1918). Osmanlı Devleti doğrudan barış talebinde bulunmak yerine bunu Avusturya-Macaristan örneğinde olduğu gibi müttefikleri vasıtasıyla yapmak istemiştir. Söz konusu müttefikler, Almanya için İsviçre, Avusturya - Macaristan için İsveç ve Osmanlı Devleti için İspanya gibi ülkelerden oluşuyordu. Osmanlı Devleti'nin Madrid Maslahatgüzarı 5 Ekim 1918 tarihinde İspanya hükümetine şu notayı sunmuştur (Jaeschke, 1964: 141-143):

"Aşağıda imzası bulunan Türkiye Maslahatgüzarı, hükümetinden aldığı talimata binaen, Hükümet-i Aliyye'nin, Amerika Birleşik Devletleri Başkanından, barışın iadesi işini ele almasını, bütün muharip devletleri bu müracaattan haberdar etmesini ve bunları, müzakerelere başlamak üzere Murahhaslar

¹ Wilson Prensipleri: Birinci Dünya Savaşı biterken ABD Başkanı Wilson, savaş sonunda yapılacak barış görüşmelerinin ana esaslarını belirlemek üzere 8 Ocak 1918 tarihinde milliyetçilik esasına dayanan ve milletlerin kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesini ön gören on dört maddelik bir metin hazırlamıştır. Deniz Bilgen, "Wilson İlkelerine Türk Kamuoyunun Tepkisi Ve Bunun Amerikan Basınına Yansıması", (<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/809/10290.pdf>, Erişim tarihi: 31.08.2018)

²12. Madde: Osmanlı İmparatorluğu'nun, nüfusun çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu bölümlerinde Türk egemenliği güvence altına alınmalı; İmparatorluk sınırları içindeki diğer ulusların yaşam güvenlikleri ve özerk gelişimleri sağlanmalıdır. Çanakkale Boğazı, uluslararası güvenceler altında tüm gemilere ve ticarete sürekli olarak açık hale getirilmelidir. Asena Boztaş, "Wilson İlkeleri'nin Türk Dış Politikasına Yansımaları: Realist ve Pragmatist Bir Perspektif", *Gazi Akademik Bakış* Cilt 7 Sayı 14 Yaz 2014, 163-176.

göndermiye dâvet etmesini rica ettiğini, Amerika Birleşik Devletleri Devlet Sekreterine telgrafla bildirmesini Kırallık hükümetinden niyaz etmekle şeref kazanmaktadır. Hükûmet-i Aliyye, Amerika Birleşik Devletleri Başkanının kongreye 8 Ocak 1918'de yaptığı hitap ile bundan sonraki beyanatında, bilhassa 27 Eylül nutkunda öne sürmüş olduğu programı, müzakerelere esas olarak almaktadır".

İspanya hükümeti bu talebi Amerika Birleşik Devletlerine iletmış fakat cevap Mondros Mütarekesi yürürlüğe girdikten sonra verilmiştir (Jaeschke, 1964: 143). Cevabın gecikmesinin nedenini Amerika Devlet Sekreteri Robert Lansing şöyle izah etmiştir:

"Ekselans İspanya Büyük Elçisine

Cevabın gecikmesinin sebebini, İşçi Partisi üyelerinden ve Britanya Nazırlarından Barnes, Londra'da 1 Kasım'da verdiği nutukta bildirmiştir. "Daha önce imza edebilirdik, çünkü Türkler elimizde idi. Türkler bize 15 gündür barış için rica ediyorlardı. Fakat ilerideki Arap devletinin başkenti Halep şehrini işgal etmedikçe bizim onlarla bir sonuca varmakta bir acelemiz yoktu". Gerçekten de bu şehir, Allenby'nin kitaları tarafından 26 Ekimde işgal edildi. Bunlar, mütareke imzalanmadan önce, Katma'da Mustafa Kemal tarafından geçici olarak durduruldular. Aynı zamanda, Yüksek Harb Şûrasının Mareşal Franchet d'Espérey'ye bir talimatına uygun olarak, Britanya Generali Sir George Milne'in kumandası altında üç kol asker, Türk başkentine doğru yürüyordu"(Jaeschke, 1964: 143).

Sadrazam Talat Paşa Amerika ile yapılan görüşmelerden bir netice alınamayacağını görünce arkadaşı ve İzmir valisi olan Rahmi Bey'in İngilizlerle doğrudan görüşülmesi yolundaki teklifini kabul etmiştir. Rahmi Bey İzmir'de bulunan vilayet yabancı işleri müdürü Charles Karabiber'i ve tüccar Edmond Giraud'yu Yunanistan'ın İngiltere Elçisine göndermiştir. İngiliz elçi İngiltere'nin Dış İlişkiler(Forreing Office) Ofisine Osmanlı Devleti'nin barış istediğini, silahları bırakmaya hazır olduğunu bildirmiştir (Jaeschke, 1964: 144).

Öte yandan Avrupa dönüşü Alman ve Avusturya elçileri Talat Paşa'yı ziyaret ederek durumun çok da ümitsiz olmadığını söyleyerek maneviyatı güçlendirmeye çalışmışlardı. Fakat günün sorumluluğunu taşıyanların bir karara varmaları zorunluydu. Nitekim kabine toplandı ve gelinek durum karşısında ne yapılacağı konusu tartışılmaya başlandı. Nazırlar arasında fikir ayrılığı söz konusuydu. Adliye Nazırı Halil Bey, Maarif Nazırı Doktor Nazım Bey, Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa harbin devamına taraftardı. Barış esasları anlaşılmadan, devletin kimlere teslim edileceği bilinmeden, kabinenin istifasının doğru olmadığını düşünüyorlar ve eğer sabredilip dayanıldığı takdirde iyi bir barışın elde edileceğini mümkün görüyorlardı. Diğer nazırlar Avusturya'nın takatsizliği anlaşıldıktan, Bulgar cephesi eridikten sonra memleketin harbe devamını imkânsız buluyorlardı. Hatta bunlardan bir kısmı Suriye- Filistin bozgununda sonra istifalarını bile hazırlamışlardı (Bayar, 1997: 5). Bu müzakereler devam ederken müttefiklerden harbe devam edemeyiz haberi de gelmişti. Bunun üzerine Talat Paşa ekseriyetin dediğini yapmaya karar vererek istifa etmiştir. Talat Paşanın istifasını Sultan Vahideddin hoş a gitmeyen şeyler hayırlı olabilir anlamına gelen bir ayeti okuyarak karşılamıştır (Bayar, 1997: 7). Bu istifanın ardından hükümeti kurma görevi Tefik Paşa'ya verilmiştir. Tefik Paşa yeni hükümeti kurabilmek için uğraşmış fakat başarılı olamamış, bundan sonra söz konusu görev Ahmet İzzet Paşa'ya verilmiştir (Sorgun, 2010: 192).

Ahmet İzzet Paşa, hükümeti kurmayı başarmıştı (Vakit, 14 Teşrinievvel 1918- *Tasvir-i Efkar*, 13 Teşrinievvel 1918). Buna göre kabine üyeleri:

"Adliye nezaretine Şeyhul-islam-ı esbak Hayri Efendi, Şuray-ı devlet riyasetine ayandan Reşid Akif Paşa, Dahiliye nezaretine meb'usanından Fethi Bey, Maliye nezaretine Cavid Bey, Evkaf nezaretine ayandan Abdurrahman Şeref Efendi, Bahriye nezaretine Erkan-ı harbiye-i bahriye reisi Rauf Bey, Maarif nezaretine nazır-ı esbak Said Bey, Nafia nezaretine Erkan-ı harbiye mirlivalarından Ziya Paşa, İaşe nezaretine Doktor Celal Muhtar Bey tayin kılındı. Hariciye nezaretine bidayeten vekalet suretiyle süferay-ı sabıkadan Nabi Bey tayin edildiği halde nezaret teklif olunan Rifat ve Hüseyin Avni Paşaların

adem-i kabullerine mebni iki üç gün sonra Nabi Bey'in asalet-i memuriyyeti icra kılınmıştır" (Türkgeldi, 1987: 153).

Kabinenin kurulmasının ardından sıra bir barış anlaşması tesis etmeye gelmiştir. Ahmet İzzet Paşa hükümet programında Wilson'un ön gördüğü şartlar çerçevesinde barış istediklerini belirtmiştir (BOA.HR. MA, 1228/1). Amerika ve İngiltere ile yapılan barış görüşmelerinden bir netice alınamayınca Ahmet İzzet Paşa, Fransızlara müracaat etme kararı almıştır. Bunun için Suriye'de hizmet görürken babası Şam Fransız Konsolosluğunu yapmış olan Banka Direktörü Marcel Savoie'yi Sofya üzerinden Franchet d'Esperey'in karargâhına göndermiştir. Fakat bu şahıs oraya kadar varamamıştır (İnal, 1982: 1987). Diğer taraftan Miralay Mehmet Bey de Dedeâğaç'ta, *Türkiye, Fransa ile müzakereye girişmeye yetkili değildir*, gerekçesiyle İngilizler tarafından geri gönderilmiştir (Jaeschke, 1964: 141-145). Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri ile müzakerelere girişmek üzere Hahambaşı Naum Efendi de Ahmet İzzet Paşa'nın isteği üzerine Paris'e gönderilmiştir (İnal, 1982: 1987). Ayrıca, Bern Ataşemiliteri Halil Bey'in de Fransızlarla görüşmesi planlanmıştır (Türkgeldi, 1948: 29).

Mondros Mütarekesi'nin İmzalanması

Ahmet İzzet Paşa, barış arayışlarına devam ederken Damat Ferit Paşa ile görüşerek barış görüşmeleri hakkında bilgi vermiştir. Ahmet İzzet Paşa'nın çalışmalarını yetersiz bulan Damat Ferit Paşa, muhabere ile bu işin olamayacağını hemen sınıra murahhasların gönderilip karşılaşılan ilk mülazıma (teğmen) ulaşıp barış isteğinin bildirilmesi yolunda tavsiyelerde bulunmuştur (İnal, 1982: 1987). Fakat Osmanlı Devleti diplomatik denklik açısından mülazımlardan medet umacak bir devlet değildi. Yine de herhangi bir devletle barış görüşmesinin başlatılamamış olması kaygıları arttırmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin ümidini yitirdiği bir anda Kut savaşında esir alınan General Townshend aracılığı ile İngiltere'ye barış teklifinde bulunulmuştu (BOA. HR. MA, 1228/43). Amiral Calthorpe ve Townshend'in girişimleri Osmanlı Devleti'nin barış talepleri açısından olumlu sonuç vermişti (Townshend, 2007: 628). Amiral Calthorpe'tan barış görüşmeleri için General Townshend'in görevlendirildiğini bildiren bir mektup alınmıştır. Mektupta ayrıca barış görüşmeleri için gerekli hazırlıkların yapıp barış heyeti oluşturulması da tavsiye edilmişti (Türkgeldi, 1948: 29). Ahmet İzzet Paşa bu durumu hemen Padişah'a bildirmiştir (İnal, 1982: 1988). Padişah, gelenen durumdan hayli memnun bir şekilde barış görüşmeleri için kimin gönderileceğini sormuştur. Ahmet İzzet Paşa, Nureddin Paşa, Erkan-ı Harbiye Reisi Sadullah ve Hariciye müsteşarı Reşat Hikmet Bey'i göndermek istediğini söylemiştir. Fakat Padişah, asker göndermenin doğru olmayacağını, birbirinin kanını dökmüş kimselerin barış yapma konusunda başarısız olacağı gerekçesi ile bu isimlerin gönderilmemesini belirtmiştir (İnal, 1982: 1989). Padişah, Damat Ferit Paşa'nın gönderilmesini istemiştir. Fakat Ahmet İzzet Paşa *"bu adam mecnundur. Bu misüllü vezaif kendisine tahmil olunamaz"* (İnal, 1982: 1989)." diyerek memnuniyetsizliğini ifade etmiştir. Öyle ki Sadrazam, Damat Ferit Paşa'nın görevlendirilmesi halinde istifa edeceğini dahi belirtmiştir. Yaşanan bu olayı Ali Fuat Türkgeldi şöyle nakletmektedir:

"Zat-ı şahane birinci murahhaslığa Damad Ferid Paşa'nın tayini arzusunu izhar etmesi üzerine Sadraazam İzzet Paşa "Bu adam mecnundur ; bu misillü vezaif-i mühimme kendisine nasıl tevdi olunabilir ?" diye adem-i muvafakat göstermek istemişse de Hümkar "Biz onu idare ederiz" diye fikrinde ısrar ve yarın sabah Tevfik Paşa ile görüşerek kendisine talimat vermesini ihtar eylemesiyle daha ziyade ileri gitmeye cesaret edemeyip Ferid Paşa ile Ayan dairesinde görüştükte "Devletin temamiyye-i mülkiyyesi üzerine mütareke akdini kabul ettiremezsem hemen bir sefine-i harbiyye isteyip doğruca Londra'ya azimet ve İngiltere kıralı ile mülakat ederek ve ben senin babanın kadim dostu idim ; arzularımın kabulünü senden beklerim diyerek teklifatımızı kabul ettirim, deyince bu akıldaki bir adamın murahhas olarak gönderilmesindeki mahaziri teemmül ile İzzet Paşa'nın aklı başından gider ve keyfiyeti hemen vükelaya açınca hepsi birden şahlanıp Ferid Paşa'nın izamına şiddetle itiraz ile beni yahut

Başmabeynciyi celb ederek keyfiyyetin taraf-ı şahaneyle iblağına karar verirler. O sırada Ferid Paşa da İzzet Paşa ile görüşüp karara ittilahasıl etmek için Bab-ı aliye gelip teneffüs odasında intizar eyler” (Türkgeldi, 1987: 155).

Damat Ferit Paşa'nın görevlendirilmesi teklifine meclis de karşı çıkmıştır. Meclis birinci murahhas olarak Bahriye Nazırı Rauf Bey'in gönderilmesini istemiştir (Türkgeldi, 1987: 156). Buradan hareketle Ahmet İzzet Paşa, Rauf Orbay'ı yanına çağırarak bir görüşme yapmıştır. İç çekişmelere yer veremeyerek, millet arasında birliği sağlamak ve Wilson prensipleri dâhilinde sulh yapmak istediklerini belirtmiş, Bulgarların savaştan çekilmesiyle Trakya hududunun itilaflara açık bir hale geldiğini, İstanbul'un istila tehlikesi altında bulunduğunu, Filistin ve Irak cephesinde de durumun farksız olduğunu anlatmış, (Orbay, 2005: 22-23) kısaca bir barışa olan ihtiyacımızı ifade etmiştir.

Mütareke görüşmelerine kimin gideceği belli olduktan sonra Büyükkada'da bulunan General Townshend İstanbul'a davet edilmiştir (Orbay, 2005: 39). General Townshend, Ahmet İzzet Paşa'ya şu şartları sunmuştur:

- “1- Çanakkale boğazının açılması,
 - 2- Mezopotamya ile Suriye'nin Padişahın hükümrancılığı altında otonomisi; (Bavyera, Saksonya ve Württemberg gibi bir devletler birliği teşkil etmek üzere),
 - 3- Kafkas devletleri için de aynı hal sureti,
 - 4- İtilâf askerlerinin Mezopotamya ve Suriye'den geri çekilmesi,
 - 5- Trakya hududunun Londra Antlaşmasına uygun olması (Midye-Enez),
 - 6- Britanya ve Hint harb esirlerinin hemen serbest bırakılıp İzmir yolu ile Sakız adasına getirilmesi”
- (Jaeschke, 1964: 146).

Ahmet İzzet Paşa ise aşağıda belirtilen esaslar doğrultusunda bir barış istediklerini belirtmiştir.

- “1- İtilaflar tarafından işgal edilen topraklarda oturan ahalinin idari muhtariyetlerini Türkiye kabul edecektir.
- 2- Türkiye'nin siyasi, mali ve iktisadi istiklali mahfuz kalacaktır.
- 3- Şimdiki buhranın önlenmesi için Türkiye'ye maddi yardım yapılmalıdır.
- 4- Yukarıdaki esaslar içinde sulh yapılması için İngiltere hükümetinin dürüstlüğüne ve azami müzaheretinin temini” (Orbay, 2005: 40).

Padişah ise şu iki husustan taviz verilmesini istemiyordu.

- “1- Hilafet-i Celile, Saltanat-ı Seniyye, Hanedan-ı Osmani'nin hukukunun temami-i mahfuziyetinin temini
 - 2- Bazı eyalata verilecek muhtariyet-i idarenin şekil ve mahiyeti temin olunarak muhtariyetin yalnız idari olup siyasi olmaması şayet hiç bir çare imkân bulunamayıp ta siyasi olacak ise istiklaliyet daha ehven olacağı ve eğer siyasi muhtariyeti kabul edecek olursak Âlem-i İslama ihanet etmiş oluruz fikrindeyim”
- (Türkgeldi, 1987: 155.) diyerek mütarekeden beklentisini dile getirmiştir.

Sadrazam Paşa'nın talebiyle görevlendirilen Rauf Bey ve beraberindeki heyette bulunan Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet ve Erkan-ı Harbiye ümerasından Sadullah Beyler (Türkgeldi, 1987: 155) gece yarısından sonra Mondros'a hareket etmiştir. Dört gün süren müzakereler neticesinde 30 Ekim 1918 tarihinde mütareke imzalanmıştır (Türkgeldi, 1987: 156). Mütareke metni imzalanmadan önce 27 Ekim 1918 tarihinde Padişah'a sunulduğunda Padişah, “çok ağır olmalarına rağmen bunları kabul edelim, İngilizlerin bir kaç asırlık dostluğunun ve şarkta hayırhah siyasetlerinin değişmeyeceğini tahmin ediyorum, Onların müsaadekârlıklarına sonra mazhar oluruz” (Jaeschke, 1964: 151) demiştir.

Mondros Mütarekesi ağır şartlar içermesine rağmen 1911 Trablusgarp Savaşı'ndan beri harp halinde olan ülke için savaşın durmuş olması bakımından çok önemliydi. Mütarekenin ardından Talat, Enver ve Cemal Paşalar, Enver Paşanın eşi Naciye Sultan'a ait yalıda toplantı yapmışlardır. Bu toplantıda memlekettten ayrılmaya karar vermişlerdi. Talat, Enver ve Cemal Paşalar ile İttihat ve Terakkinin önde gelen üyelerinden Bahaddin Şakir ve Doktor Nazım Beyler, Sadrazam ve Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'ya bir tezkere yazarak gönderdikten sonra memleketi terk etmişlerdir. Kaçan

isimlerin Sadrazama gönderdikleri mektupta şunlar yazıyordu:

“Biz firar etme niyetinde değildik. Fakat düşman donanması İstanbul’a geldiği zaman burada bulunmak istemedik. Arkamızdan söylenen ve söylenecek olan iftiralara ileride cevap vereceğiz. Zamanı gelince memlekete döner ve icab eden cevaplarla millet huzurunda hesap veririz” (Göztepe, 1994: 40).

Talat, Enver ve Cemal Paşaların gidişi İttihat’a mensup nazırların mevkisini sarsmıştı. Kabine aleyhine olan basın sürekli olarak kabine hakkında yazılar yazıyorlardı. Bu sebeple Padişah, İzzet Paşa’ya kabinede değişiklik yapmasını emretmiştir. Bu değişiklik talebi Ahmet İzzet Paşa’nın hoşuna gitmemiş ve istifa etmiştir. Bu olaydan sonra hükümeti kurma yetkisi Tefvik Paşa’ya verilmiştir (Cavid Bey, 2000: 51).

Mondros Mütarekesi içerdiği şartlar itibarıyla gerek halktan gerekse devlet ileri gelenleri tarafından tepki alıyordu. Rıza Tevfik, mütarekeyi Sevres antlaşmasının ön hazırlığı olarak değerlendirmekteydi (Rıza Tevfik, 2008: 190). İsmet Paşa, mütareke metnine atıfta bulunarak üstü kapalı ifadelerin memleketin hayrına olmayacağı düşüncesindeydi (İnönü, 2006: 158). Doktor Rıza Nur ise öncelikle anlaşma için Rauf Bey’in gönderilmesine karşı çıkıyor, sonrasında ise yedinci maddede ki sıkıntıya değinerek memleketin işgalini kolaylaştıracağı yorumunu yapıyordu (Rıza Nur, 2010: 485). İngiltere ile görüşmemizi sağlayan General Townshend ise *Türkler Allenby’ye dört beş ay hatta daha uzun bir süre kolayca direnebilirlerdi* demektedir. Townshend ayrıca Fransa Başbakanı Mösyö Clemenceau’nun, hizmetlerinden ve bilhassa Türkiye’yi savaşan ülkeler arasından çıkararak milyonlarca para, binlerce canı kurtarmış olduğu için kendisini tebrik ettiğini söylemiştir. Yine Rauf Bey’in anlaşmada gösterdiği tavırdan duyduğu memnuniyeti belirterek Lord Curzon’a Türkiye’nin kendileri için sadık bir müttefik olduğunu iletmesini istemiştir (Kılıç Ali, 2011: 26).

Mustafa Kemal mütarekeden sonra Ahmet İzzet Paşa’ya bir telgraf çekmiş ve Toros tünelleri, Suriye sınırı gibi meselelerde ve mütarekenamenin birtakım maddelerinde belirsizlik olduğunu söylemiş ve açıklama istemiştir. Ahmet İzzet Paşa bu telgrafa hemen cevap yazmış ama aldığı cevap Mustafa Kemal’i tatmin etmemişti. 5/11/1918 tarihli yazışmaların sonu şöyleydi: *Pek ciddi ve samimi olarak arz ederim ki mütareke şartları arasında anlaşmazlıkları giderecek tedbirler alınmadıkça orduları terhis edecek ve İngilizlerin her dediğine boyun eğecek olursak, İngiliz ihtiraslarının önüne geçmeğe imkân kalmayacaktır* (Atay, İstanbul 2008: 8). Mondros Mütarekesi’ni Mustafa Kemal şöyle değerlendirmiştir:

“Mondros Mütarekenamesi, Osmanlı Devleti’nin müttefikleri ile birlikte uğradığı acı yenilginin yüz kızartıcı sonucudur. O mütarekename şartlarıdır ki, Türk topraklarını yabancıların işgaline sundu. O mütarekenamede kabul edilen şartlardır ki, Sevres Antlaşmasının şartlarının da suhuletle kabul ettirileceği fikrini yabancılara mümkün ve makul gösterdi” (Kılıç Ali, 2011: 28).

Yine İsmet Paşa’nın hatıralarına göre mütareke İstanbul’da çok iyi karşılanmıştı (İnönü, 2006: 158). Ancak mütarekeden kısa bir süre sonra itilaf kuvvetleri İstanbul’u işgal etmişti. İstanbul’da tam bir karmaşa hâkimdi, hükümet istifa etmişti. Osmanlı Devleti’ni uzun vadede yeni hükümet bunalımları, işgaller, iflas etmiş bir ekonomi, Yüksek Komiserliklerin keyfilikleri, yargılamalar bekliyordu.

SONUÇ

Mondros Mütarekesi ihtiva ettiği ağır şartlar bir yana imzalanma süreciyle de Osmanlı Devleti açısından çeşitli bunalımlara neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı’nın sürdürülebilir olmaktan çıkması Osmanlı Devleti’ni barış arayışlarına itmiştir. Fakat yenilen ülkeler tarafında olması barış arayışlarını oldukça güçleştirmiştir. Öyle ki barış teklifini doğrudan savaştığı ülkelere götürmek yerine tarafsız ülkelere medet umacaktır. İspanya gibi Birinci Dünya Savaşı boyunca pasif bir politika takip etmiş bir ülkeye müracaat etmesi Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu çaresizliği göstermesi bakımından önemlidir. Yine İspanya aracılığı ile iletilen barış talebine Amerika’nın çok geç cevap vermesi belki de vermek istememesi Osmanlı Devleti’nin siyaseten ne kadar güçsüz olduğunu ortaya koymaktadır.

Osmanlı Devleti İngiltere ve Fransa ile de barış görüşmelerinde bulunmuştur. Bu uzun barış arayışları iç siyasette de karşılık bulacak Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'ni muhaliflerin acımasız eleştirilenine maruz bırakacaktır. Damat Ferit Paşa'nın Fransa ile barış arayışları karşısındaki tutumu bunun en iyi örneğidir. Bu arada İngiltere ile barış görüşmesi yapma fırsatının yakalanması genel olarak memnuniyet verici olmuştur. Fakat görüşmelere kimin gideceği tartışması iktidarı, muhalefeti ve Padişah'ı karşı karşıya getirmiştir. Böylesine mühim bir meselede dahi ortak hareket edilememiştir. Ulusal çıkardan ziyade kişisel çatışmalar barış görüşmelerine gidecek kişinin seçilmesini zora sokmuştur. Osmanlı Devleti'nin siyasetine yön verenler devletin deyimi yerindeyse son nefesinde dahi birlik olmayı başaramamıştır.

Öte yandan Mütareke metninin ağır olmasına rağmen Padişahın İngiliz dostluğunu kaybetmemek için kabul edilsin yönünde görüş bildirmesi devletin içinde bulunduğu durumu göstermesi açısından dikkat çekicidir. Padişah'ın da onay vermesiyle Osmanlı Devleti şartları çok ağır olan Mondros Mütarekesini imzalamak durumunda kalmıştır. Mondros Mütarekesi Anadolu'nun işgalinin de önünü açmıştır. Mütarekenin hem imzalanma süreci hem de sonrası Osmanlı Devleti için siyasi ve sosyal anlamda bunalımlı bir dönem olmuştur. Nitekim Bu dönemde siyasi olarak tam bir istikrarsızlık dönemi yaşanmış, çok sık kabine değişiklikleri olmuştur. Mütareke konusunda kamuoyu ikiye bölünmüş bir taraftan savaşın bitmesinden dolayı memnuniyet duyanlar bulunurken diğer taraftan özellikle işgallere karşı ülkenin her tarafından tepkiler yükselmeye başlamıştır. Ancak tüm bu olumsuz ortama rağmen Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde örgütlenen Türk milleti mütareke hükümlerinin uygulanmasına fırsat vermemiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Hariciye Siyasi Klemi

BOA. HR. MA, 1229/103

BOA. HR. SYS, 2298/5/118-119

BOA. HR. SYS, 2293/8-6

BOA. HR. SYS, 2113/18-12

BOA. HR. MA, 1229/77

BOA.HR. MA, 1228/1

BOA. HR. MA, 1228/43

Sürelî Yayın

Tasvir-i Efkâr

Takvim-i Vekayi

Vakit

Telif Eserler

1. Hatıralar

Bayar, C. (1997). *Ben de Yazdım*. C.1. İstanbul: Sabah Kitapları.

Cavid Bey. (2000). *Felaket Günleri/ Mütareke Devrinin Feci Tarihi*. İstanbul Temel: Yayınları.

Cemal Paşa. (2001). *Hatıralar, Hazırlayan: Alpay Kabacalı*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.

İnönü, İ. (2006). *Hatıralar*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Karabekir, K. (2011). *Birinci Dünya Savaşı Anıları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kılıç, A. (2011). *Kılıç Ali'nin Anıları*. Derleyen: Hulusi Turgut. İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Orbay, R. (2005). *Rauf Orbay'ın Hatıraları 1914-1945*. İstanbul: Temel Yayınları.

Türkgeldi, A. F. (1987). *Görüp İştiklerim*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Rıza Tevfik. (2008). *Biraz da Ben Konuşayım*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Sanders, L. (2010). *Türkiye de Beş Yıl*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Talat Paşa. (2007). *Talat Paşa'nın Anıları*. yay haz: Alpay Kabacalı, İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Townshend, C. V. F. (2007). *Irak Seferi ve Esaret*. İstanbul: Yeditepe Kitapevi.
- Rıza, Nur. (2010). *Cumhuriyet Öncesinin Perde Arkası (1908- 1920)*. İstanbul: Örgün Yayınevi.

2. Araştırma ve İnceleme

- Atay, F. R. (2008). *Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Aydemir, Ş. S. (2006). *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa C.II (1914-1922)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bayur, Y.H. (1991). *Türk İnkılâbı Tarihi, Cilt III, Kısım I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Bilgen, D. Wilson İlkelerine Türk Kamuoyunun Tepkisi Ve Bunun Amerikan Basınına Yansıması. Erişim: 31.08.2018. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/809/10290.pdf>
- Boztaş, A. (2014-Yaz). Wilson İlkeleri'nin Türk Dış Politikasına Yansımaları: Realist ve Pragmatist Bir Perspektif. Erişim tarihi: 13.04.2018 <http://www.gaziakademikbakis.com/yayinlar/14>
- Göztepe, T. M. (1994). *Mütareke Gayyasında Vahideddin*. İstanbul: Sebil Yayınevi.
- İnal, İ.M. K. (1982). *Son Sadrazamlar*. İstanbul: Dergah Yayınları
- Kasalak, K. (1998- Şubat). Mondros Mütarekesi Öncesi Osmanlı Devleti'nin Durumu (1918 Yılı), *Askeri Tarih Bülteni*. (S.44. ss.62-80). Ankara: Genelkurmay Başkanlığı
- Jaeschke, G. (1964-Ocak), Mondros'a Giden Yol, *Belleten*, No: 109. Ankara: TTK Basımevi.
- Özer, İ. (2003). Mütareke Ve İşgal Yıllarında Osmanlı Devletinde Görülen Sosyal Çöküntü Ve Toplumsal Yaşam. Erişim tarihi: 5.05.2019. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1271/14635.pdf>.
- Sorgun, T. (2010). *Halil Paşa*. İstanbul: Destek Yayınevi.
- Türkçeldi, A. F. (1948). *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*. Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O., Ankara.